

АКТУАРНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ У ПРАКТИЦІ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ РОЗВИНЕНИХ КРАЇН СВІТУ

І. А. ОСТРОВСЬКИЙ, канд. екон. наук, доц., доц. кафедри економічної теорії та міжнародної економіки
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків

Сучасні демографічні тенденції, зростання частки осіб старшого віку в структурі населення, а також можливі зміни на ринку праці та трансформація умов найму працівників дають підстави прогнозувати значне збільшення фінансового тягаря соціального страхування та забезпечення, що лягає на соціальних партнерів та державу. Однак досвід розвинених країн, які першими зіткнулися з тенденціями збільшення пенсійного навантаження на працююче населення, зменшення числа платників страхових внесків та часткового звуження бази страхових платежів у порівнянні із зростанням кількості літніх, які отримують допомогу та послуги, показав, що фактор старіння має менший вплив на зростання соціальних витрат, ніж інші процеси.

Демографічні зміни ставлять перед пенсійними системами складні питання забезпечення справедливості та адекватності пенсійних виплат, стійкості самих систем та досягнення міжпоколінної рівності. Мова йде про актуарну справедливість, тобто відповідність між поточною вартістю внесків протягом трудового життя та поточною вартістю отриманих пенсій, яка спирається на індивідуальну перспективу та обмежується внутрішньогортними трансфертами, без урахування інших елементів перерозподілу. Справедливість щодо пенсій не може не враховувати таких питань, як неоплачувана зайнятість, при якій зазвичай жіноча робоча сила знижує свої можливості, пов'язані з накопиченням, отриманням додаткових пенсійних балів та акумулюванням пенсійних прав (залежно від прийнятої моделі пенсійного забезпечення). Оцінка соціальної справедливості щодо пенсій повинна включати крім базових правил, таких як пенсійний вік та мінімальний страховий або трудовий стаж, і такі параметри, як час перебування на ринку праці, соціально виправдані перерви у кар'єрі, різна складність робіт та різні види контрактів.

Більшість пенсійних систем містять більш менш широкий набір елементів перерозподілу. Серед цих елементів своєрідне пенсійне кредитування: облік часу догляду за малолітніми дітьми та літніми родичами, періоди безробіття; запровадження верхніх лімітів на розміри пенсій за відсутності обмежень на розміри внесків або використання схем стягнення спеціальних страхових внесків без формування пенсійних прав, більш високий рівень заміщення для осіб із низькою заробітною платою, використання базових та мінімальних пенсій, спеціальних правил розрахунку для осіб із тривалими трудовими кар'єрами [1].

Посилаючись на необхідність зниження міжпоколінної нерівності та підвищення довгострокової стабільності пенсійних систем, експерти МВФ

зазначають, що сучасні пенсіонери економічно розвинених країн отримують довічні пенсії, що більш ніж удвічі перевищують обсяг зроблених страхових внесків. Реформи, що проводилися протягом останніх десятиліть і націлені на вирівнювання обсягів зроблених внесків та отриманих пенсій для майбутніх пенсіонерів, за оцінками, мали скоротити це співвідношення до півтора разу для молодших поколінь, які вийдуть на пенсію у 2040-х роках. і пізніше. Нагромаджений дефіцит пенсійних систем за період 2000-2020 років. у середньому у країнах ЄС становив близько 50% ВВП, у тому числі у Франції та Італії перевищив 75–80%, а в Німеччині та Швеції становив близько 60% ВВП, що несе серйозну загрозу стійкості пенсійних систем [2].

Актuarна справедливість на рівні когорт передбачає, що сума внесків, виплачених даними віковими групами протягом трудового життя, дорівнює сумі допомог, отриманих у період перебування на пенсії. Міжпоколінна рівність забезпечується за умови збереження постійного балансу вартості внесків та пенсій у різних поколінь. Актuarно справедлива система передбачає будь-якого перерозподілу між поколіннями й у сенсі є системою межпоколінної рівності. Стійка пенсійна система не обов'язково гарантує актuarну справедливість для когорт, враховуючи наявність необхідних елементів перерозподілу між поколіннями та всередині поколінь, у цьому сенсі система може бути рівною для поколінь, але не стійкою та актuarно справедливою, якщо всі індивіди та всі покоління отримують велику суму пенсій, ніж сплачені внески. І навпаки, система може бути стійкою, не будучи рівною для різних поколінь, якщо одне покоління отримує більше пенсій, ніж зробило внесків, а інше менше. Ймовірно, при оцінці міжпоколінної справедливості у пенсійному забезпеченні було б доцільно враховувати не лише монетарні трансферти, а й ширший контекст, наприклад, перерозподіл можливостей, що передаються від одного покоління до іншого, включаючи освіту та стан довкілля.

Поширеність систем приватного пенсійного страхування (колективних та індивідуальних) значною мірою залежить від щедрості державних програм. Як правило, чим нижчий відносний рівень державного пенсійного забезпечення, тим більшу роль відіграють приватні та додаткові програми. Обов'язкові чи квазіобов'язкові (тобто на основі договорів соціальних партнерів на національному чи галузевому рівнях) діють уже майже у половині країн ОЕСР.

Таким чином, досвід розвинутих країн дає достатньо теоретичних підстав і практичних розробок альтернативних схем реформування пенсійної системи України

Література:

1. Леванда О. Соціальне страхування у країнах світу та перспективи для України. Бізнес Інформ. 2021. № 10. С. 194—200.
2. Fouejien A., Kangur A., Martinez S.-R., Soto M. Pension reforms in Europa. How far have we come and gone? IMF 2021/016, 2021. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2021/09/10/Pension-Reforms-in-Europe-464651> (дата звернення: 30.01.2023).